

Emne 2: Levevilkår på landet.

Opgaveformulering:

- Med udgangspunkt i oplysninger fra mindst to fremstillinger om perioden skal du gøre rede for levevilkårene på landet i Danmark i perioden o. 1850-1900.
- Foretag herefter en analyse og fortolkning af Henrik Pontoppidans novelle "Knokkelmanden" (1887), hvori du bl.a. fokuserer på skildringen af levevilkårene på landet.
- Foretag videre en kildekritisk analyse af Jeppe Aakjærs artikel *Et karlekammer* og Carl Westergaards leder i *Tyendebladet* med fokus på levevilkårene på landet og tyendes leveforhold og rettigheder.
- Diskuter og vurder afslutningsvist, hvilke forhold der medvirkede til en forandring af levevilkårene på landet. Inddrag mindst én tekst fra undervisningsforløbet i denne del af opgaven.

Bilag:

- Henrik Pontoppidans novelle "Knokkelmanden" (1887)
- Jeppe Aakjærs artikel *Et Karlekammer* (1890)
- Carl Westergaards leder i *Tyendebladet* (1907)

Al samme forfatter:

De dødes rige 1-2

Det forfættede land 1-3

Det ideale hjem og andre noveller og skitser

Erindringer

Isbjørnen/Nattevagt (Tranebog)

Lykke-Per 1-2 (også som Tranebog)

Magister Glob's papirer

Mands himmerig

Mimoser

Skyer

Ørneflugt og andre krøniker

Henrik Pontoppidan

FRA HYTTERNE

Skyggerids fra landsbyen

Udgivet med efterskrift af

Thorkild Skjerbæk

Gyldendals Tranebøger

Fra hytterne

Tiende udgave

(2. Tranebogsudgave 1. oplag)

© Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A.S. 1982.

Udkom første gang 1887.

Optrykkes her efter

Noveller og skitser / 1922

efter gennemgang af teksten

ved Esther og Thorkild Skjerbæk;

se i øvrigt efterskriften side 128.

Omslagstegning: Thorvald Kilde.

Bogen er sat med Monophoto Optima

og trykt hos Nørhaven Bogtrykkeri a/s, Viborg.

Printed in Denmark 1982.

ISBN 87-00-05273-6

Indhold

Nådsensbrød	7
Knokkelmanden	14
Et grundskud	27
Hans og Trine	33
En fiskerrede	54
En bonde	71
Ane-Mette	93
Idyl	102
En stor dag	117
En vandringsmand	120
Efterskrift	128

Knokkelmanden

Ude i øst bag en lang, sammensunken voldgrøft, der dannede grænsen mellem overdrevet og de egentlige bymarker, lå et pynteligt lille boelsted med grønne vinduesrammer, vinløv om gavlen og bikuber langs havehegnet.

Ensomt og trist lå det på de stenede jorder, der skrånede ned imod fjordindløbet.

Men i den lille have foran huset stod om sommeren et pragtfuldt flor af fine og sjældne blomster. Navnlig i august, når rankerne og slyngplanterne havde skudt sig højt op på stråtaget, og når frugterne på de bugnefulde dværgtræer begyndte at modnes mellem løvet, så det lille hus helt eventyragtigt ud der midt i de øde stenmarker – en tusendfarvet blomsterkurv, der blandede sin vellugt med havets bitter-salte ånde.

Det var rent ud forbavsende, hvad der var bleven frembragt og opelsket på denne lille plet. I de lyse sommeraftener, når solen var ved at gå ned, drev gerne en og anden af byens folk op over øster-stien med sin pibe eller strikkestrømpe for fra grusbakkerne at fryde sig ved synet af den fremtryllede rigdom.

„Boelfolkets paradis“ kaldtes tilsidst huset mand og mand imellem; ja mange var ikke langt fra virkelig at tro, at der hvilede en særegen Guds velsignelse over det.

Boelsfolket selv kendte derimod ingen noget til.

For otte år siden var de kommen til egnen fra landet hinsides fjorden med to rødmalede kister, en spinderok og en ægtesengs klæder; og de havde i al denne tid holdt sig tilbage fra al selskabelig omgang med egnens folk.

Fra morgen til aften kunne man se dem gå uforstyrrelige i deres arbejde ude på marken bag deres hvide, langskægede hors eller i haven med gartnerkniv og spade. Men ikke ved nogen lejlighed havde de blandet sig med befolkningen, skønt denne oftere havde givet dem en anledning.

Selv i kirken, hvor de regelmæssigt mødte til årets tre store højtidere for at ofre, satte de sig sammen i en af de baggeste stole; og så såre degnen havde sagt det sidste ord af fadervor, rejste de sig og var alt langt på vej ud over grusbakkerne, før det øvrige kirkefolk nåede frem gennem portalen.

Han var en lille, sammensunken og forslæbt skikkelse med denne altfor store højre-skulder og den i det hele lidt skæve figur, som er fælles for folk, hvis liv har været en eneste trældom. Udtrykket i hans store, blakkede, troskyldige øjne tydede på en noget skrøbelig forstand; og i virkeligheden måtte også konen bestandig træde til, når noget alvorligt eller udviklet skulle afgøres. Hun var et stort og sundt bondefruentimmer af den art, som nu er ved at dø ud. Man ville vide, at det i sin tid skulle have holdt hårdt for dem at komme sammen; og man begreb, at det var derfor, de nu knyttede sig så uadskilleligt til hinanden.

De var oprindelig et par forladte, af det offentlige udsatte børn, der først i en billig sognepleje, senere – skilte fra hinanden, men begge besjælede af samme tanke og stræbende mod samme mål – i kummerlige tjenester omkring på store gårde havde lært, hvad ondt var ... indtil de efter næsten tyve års selvformægtende slid og den møjsommeligste sammensparen var nået så vidt, at de kunne bestride „redelighed“ og den første lille udbetaling for det sted, de siden havde besiddet.

Men den gang var huset en sand elendighedens hule, og haven en stendynge, og markerne lutter kvikrødder. Nu – efter næppe otte års forløb – var ikke alene hele købesum-

men fuldt udbetalt og jord og hele pladsen tifold forbedret, men inde i byen ville man endog mene, at de lykkelige mennesker sidste terminsdag havde kunnet gøre et lille indskud i sparebanken.

Men ikke heller dette var nået uden de utroligste selvpofrelser.

Hver dag i alle disse år var gået hen i en slidfuld stræben for opnåelsen af det mål, der havde været deres ungdomsdages store, fælles drøm: en gang at blive frie folk på fri jord. Deres lave, grønmalede dør havde været den første, der åbnede sig før daggry, den sidste, der lukkede sig for natten. I middagstimen, når andre sov, i regn og storm, altid var de på færde, brød sten, satte gærder, puslede deres blomster eller røgtede bistaderne. Selv midt i den mørkeste og strengeste vintertid kunne folk, der kørte hjem fra gilde-lag, allerede klokken fire om morgenen se det røde lysskær fra deres vinduer henover sneen.

Derinde sad de i den lille lave stue og gjorde sig tiden nyttig, indtil det dagedes. Ane spandt på rok eller kartede. Simon bandt sivmætter eller snittede træskeer. Og om aftenen, når den korte dag var til ende, tog de stilfærdigt fat igen og læste tilsidst ved det tynde lys et halvt kapitel i Testamentet, før end de søgte hvile i alkoven.

Ude i haven var hver tomme jord taget under den kyn-digste og omhyggeligste behandling. Her vrimlede det af små, pudsige indretninger, som Simon med et mekanisk snille, der ikke er ualmindeligt hos folk af svag forstand, havde sat sammen for at skærme småtræer for blæsten eller skræmme fuglene fra et bær eller skaffe sol på en blomst.

Men alt – sivmætter, træskeer, honning, blomster og frug-ter lige til det mindste bær blev samvittighedsfuldt sanket sammen og hver lørdag af Ane skillinget ud på torvet i den nærmeste købstad for at øge tyngden af den røde, hæklede pung, der lå gemt i sengehalmen.

I seks år levede de uden børn.

Men i det syvende fødte Ane en datter, som de nævnte op efter dagen og kaldte *Eulalia*.

De havde netop på denne tid fået samlet sammen til den sidste afbetaling af gælden på deres hus. Den lykkelige dag, de så længe havde drømt om, var forhånden. I en tidlig morgentime hen på sommeren gik Simon ind til staden med de to hundrede kroner forsvarligt indsyede i sin vadmelsfrakkes rummelige inderlomme.

Ud på eftermiddagen kom han tilbage og betydede Ane med et nik og et smil, at nu var det sket. Ane havde dækket bord med stegt sild og surkål for at gøre dagen lidt festlig; men ingen af dem havde rigtig appetit, og de talte kun lidt.

Efter måltidet gik de ud over marken, så til den drænde rug, til koen på kløveren og fårene på bakken. Polle, den langskæggede hest, stod der også; og Ane tog et stykke brød op af sin lomme og stak det til den.

Alt omkring dem stod så frodigt, så lykkespående og talte til dem om en overvunden strid, et nyt liv, en rig nåde, som de nu slet ikke syntes at have fortjent.

Om aftenen satte de sig sammen på en bænk, som Simon i anledning af det nye liv, de nu skulle til at føre, havde sammentømreret og anbragt udenfor døren. Her stoppede han en ny træpibe, som han om formiddagen havde købt i staden; og idet han forsigtig pustede røgen fra sig, betragtede han opmærksomt de lavt hensvævende tobaksskyer, således som han vidste, det hørte sig til for folk, der nød tilværelsen.

Undertiden så de på hinanden og smilte. Ane havde plukket nogle stikkelsbær, som hun sad med i sit forklæde og nu og da spiste af, idet hun tvang sig til ikke at bryde sig om, hvad de kunne være gjort til i penge på torvet i købstaden. Simon lettede nu og da sit hjerte ved et tankefuldt:

„Nå, ja ja ... her sitter vi, Ane!“

Efterhånden fik de dog tungen på gled. Tilsidst begyndte

endog Ane i kådhed at kaste stikkelsbærskaller i hovedet på Simon. Err stund sad han og tog imod dem med sveden ro-lighed; men snart begyndte han at give hende svar ved sin-digt at pirke hende i siden med pibespidsen. Hun slog ham over hånden og kaldte ham en rigtig somikkel. Men da greb han hende pludselig om begge håndleddene og ville vælte hende bagoover. Hun værgede sig tappert og sparkede fra sig med træskoene.

Dette morede dem. Den slags spøg havde de aldrig før givet sig stunder til. Og da solen helt var under, og de var krøben op i alkovent, favnedes de så varmt og eftertrykke-ligt, som om de for anden gang havde fundet hinanden i en ny og lykkeligere ungdom.

Det var en af deres mange bestemmelser, at de fra denne dag ville ligge en time længere i sengen om morgenen; men foreløbigt havde de al for megen uro i blodet hertil, og i det hele skete der ikke store forandringer i deres livs daglige gang.

De anskaffede sig et rødmalet klædeskab og en seng til Eulalia, og Simon fik en ny hat, hvortil han højlig trængte. Også blev det stampede lergulv i stuen brudt op og erstat-tet af et bræddegulv, og istedetfor de sædvanlige kartofler med mældype fik de nu oftere sulevælling, ærtegrød med mælk, stegeflæsk eller endog klipfisk med smeltet smør. Men ellers forblev alt ved det gamle, og nede i sengehalmen gjorde den røde pung sig allerede tyk af det første lille ind-skud til sparebanken.

Således gik et år.

Da kom det Ane for, at hun atter var begyndt at bære. Men efterhånden som tiden led, viste det sig til hendes for-undring, at hun måtte have taget fejl.

Denne opdagelse, som hun forhen ville have følt som en befrielse, blev hende nu en skuffelse. Nu, da de havde stridt sig frem, ønskede hun sig en børneflok, der kunne dele lyk-

ken med dem.

Men ud på høsten følte hun sig på een gang mindre vel; og en dag, da hun stod på læsset og lagde slodhalm, tryk-kede hun pludselig hånden ind i siden, idet hun undertrykte et lille skrig.

„Vent lidt,“ sagde hun ned til Simon, der stod under og stak op.

„Hva' ska'r'r?" spurgte han og sænkede tyven.

Men smerterne overvældede hende, hun måtte sætte sig i læsset.

„Herre jøsses! ... Hva' er der, Ane?"

„Jeg veed ikke ... det er i maven.“

„Nå-å,“ sagde Simon beroliget. „Du må ta' dig et par pe-berkorn til midaftensmaden, så linder'et vel.“

Da Ane kom hjem, tog hun tretten store peberkorn i et halvt glas brændevin. Om natten lå hun med sin uldklokke over maven, og yderligere havde hun i smug lagt en flækket ært i et nygnavet musehul ... så det behøver ikke at fortæl-les, at hun kom sig.

Men helt rask blev hun alligevel ikke. Hele efteråret gik hun og småskrantede og frøs, og det skønt hun to gange daglig gned sig over lænderne med uld, drak blodrensende te hver morgen og aften og i det hele samvittighedsfuldt ef-terkom alle distriktslægens forskrifter – lige til at underskrive de danske kvinders kanonadresse.

Den gamle, spøgefulde herre, der gerne kom fra en mid-dag eller jagtfrokost på en af herregårdene, vidste ikke syn-derlig besked og slog derfor det hele hen.

Men det blev alligevel slet ikke bedre. Bedst som hun stod ved kærnen eller gruen, kunne smerterne komme som et sting tværs igennem hende, så hun ikke kunne holde sig op-rejst.

En gammel kone fra byen, der undertiden kom og købte grøntsager hos dem, gav hende det råd at hugge hovedet af

en liggegal høne og drikke blodet varmt, mens hun endnu var fastende. Ane prøvede det, men det hjalp ikke noget.

En anden kone, som havde hørt om hendes tilstand, op-søgte hende en dag ude i marken og betroede hende en hel række midler, der alle skulle være ufejlbarlige. Blandt andet skulle hun ved næste næ, uden at nogen så det, lade sit vand på et stykke flæskesvær og hænge dette op i skorstenen indtil nyet. Derpå skulle hun grave det ned på et sted, hvor hun ellers aldrig kom, og tre gange råbe sit navn, inden hun forlod det. Allerbedst var det dog at stikke en pilekvist ind under taget og hver nat gå ud i bart linned og svinge den over sit hoved.

Ane forsøgte sig samvittighedsfuldt med det altsammen, men det viste sig lige resultatløst.

Da overtalte den samme kone hende til at prøve en klog mand, der boede i nabosognet og havde hjulpet mange både for skæver og modersot og faldende syge og det, som endnu værre var. Ane vægrede sig i begyndelsen; men en søndag, da vejret var godt, kørte hun og Simon derover og fandt let mandens hus, hvor en hel række vogne ventede udenfor døren. Hun blev signet og målt, og tilsidst gav manden hende en krukke med englefedt, som hun skulle smøre sig med over maven. Straks syntes hun, det hjalp godt, men ikke længe efter var det omtrent det gamle igen.

Så slog hun sig tiltåls med dette resultat, indtil julen var ovre og det nye år gik ind.

Det var den vinter en streng frost. Over fjorden lå et fast isdække, og Simon besluttede at benytte denne nemme lejlighed til at komme ind til hovedstaden med et læs sivmåtter og riskoste, som han i vinterens løb havde bundet, og som han derinde kunne få fordelagtigere afsat end på torvet i staden. I samme skynding kunne da Ane rådspørge en professor, om hvem de havde hørt tale, og få ordentlig besked på tingene, så hun igen kunne blive rask og frisk, inden kla-

gen gik af jorden, og vårarbejdet skulle begynde.

En nat klokken tre kørte de i måneskin over den islagte fjord og drog de fire mil ind til København.

De havde aldrig før tænkt sig, at der kunne være tale om virkelig fare. Når de havde ymtet noget i den retning for di-strikslægen, havde han altid på sin spøgefulde måde svaret: „Kære venner! Hvad er farligt? Man kan dø af et knap-penålstik og leve med et sabelhug. Altså, kære venner, – god-morgen!“

Men da de nu stod i den berømte professors store vente-værelse og så al den nød og elendighed, der her sad bæn-ket langs væggene eller listede med vaklende trin over gul-vet, betoges de pludselig af angst. Den uhyggelige stilhed i det høje rum, de blege, forpinte ansigter, luften, der var mættet med karbol som på et hospital – alt talte på een gang til dem om død og opløsning.

De havde trukket sig tilbage til en krog, hvor de stod tavse og holdt hinanden i hånden; – og hver gang døren til professorens stue åbnedes og en bleg skygge gled ud eller ind, mødtes deres blikke. Da deres nummer endelig blev råbt op af tjeneren, og de stod foran døren ifærd med at gå ind, greb Ane pludselig angstfuld om Simons arm som for at holde ham tilbage.

„Værsgod! – træd ind – og luk døren!“ råbte professoren, en lille ilter mand, der stod midt på tæppet og pudsede et lille instrument med sit lommetrøklæde.

„De fejler?“ spurgte han, såsnart døren var bleven lukket efter dem, idet han under sine mørke, buskede bryn kastede et hurtigt undersøgende blik hen på dem.

Da Simon efter ævne havde forklaret ham årsagen til de-res „besøg“, puttede professoren, der hidtil ikke havde for-andret stilling, resolut lommetrøklædet i baglommen og vi-ste med en håndbevægelse hen imod et lille værelse i bag-grunden, idet han kort bad patienten gå derind og klæde sig

af.

„Jeg skal da straks være hos Dem,” tilføjede han og gav det blanke lille instrument et sidste strøg med pegefingeren, inden han satte det i et etui på bordet.

Ane så forfærdet på Simon; hun var bleven blodrød. Men da Simon efter nogen vaklen nikkede, gik hun med løftet hoved over gulvet og forsvandt ind ad døren.

Professoren gav sig til at blade i nogle blanketter, på hvilke han nu og da gjorde en optegnelse. Da han efter nogle minutters forløb tog et par briller på og udend videre gik ind til Ane og lukkede døren efter sig, foer der et stød gennem Simon.

Han greb med hånden om en stoleryg og lyttede åndeløs. Op fra gaden steg der lyd af fodtrin og vogne blandet med sælgekoners skingre stemmer. Men derinde var alt stille. Kun syntes han af og til at høre en raslen af instrumenter.

Hans ben blev så underlig tunge. En kold sved piblede frem på hans pande. Da han tilsidst virkelig hørte et lille skrig derinde fra, begyndte stuen med skilderier, bøger, tæpper og vinduer at løbe rundt for hans øjne, og han måtte sætte sig på stolen for ikke at falde.

Endelig viste professoren sig.

Tilsyneladende uden at lægge mærke til Simon, der straks havde rejst sig, gik han hen for at vaske sine hænder bag et forhæng i en krog af stuen. Men idet han derpå, tørrende sig i håndklædet, gav sig til at gå frem og tilbage over gulvet, så han hastigt hen på ham under de sænkede bryn.

Simon turde ikke spørge. Han stod og lod sine fingre glide gennem det våde hår, mens blikket flakkede rådvildt omkring i stuen.

Omsider kom Ane. Hun var blåbleg som et lig, tænderne klaprede i munden på hende, og hun undveg hans øjne.

Simon vaklede et skridt frem med hånden i den indvendige brystlomme.

„Hvor ... meget ...?” stammede han.

„Otte kroner,” svarede professoren henne fra vinduesfor- dybningen – med en stemme, der intet lod ane om det medlidende blik, hvormed han fra siden betragtede dem, mens han lod, som om han pudsede sine negle.

Simon famlede med sine tykke fingre i tegnebogen og talte pengene op.

„Ifald De har dårligt råd, koster det intet,” sagde doktoren meget stille.

Men Simon rystede på hovedet, og de gik.

„Den næste!” råbte professoren og stillede sig atter ud på gulvtæppet for at tage imod.

... Nede på gaden stod Polle, den langskæggede, og ventede med køretøjet, der straks skulle føre Simon og Ane hjem. De steg tavse til sæde, og først da de var kommen langt udenfor byen, fik Simon mod til at tale.

„Det er vel ikke rigtig godt?” spurgte han uden at se på hende.

„Nej.”

Han daskede lidt på hesten.

„Det er kanske helt skidt?”

„Ja.”

Skønt han havde ventet svarene, gik der efter ethvert af dem et nyt stød igennem ham. Hans tykke læber skælvede, og han vovede ikke at fritte mere.

Men da de kom så langt frem, at de over fjorden kunne se boelstedets grønne vinduesrammer og bistaderne langs havehegnet, faldt Ane i gråd. Og da de nåede hjemmet, og den fremmede kone, der havde passet Eulalia under fraværelsen, trådte ud med barnet på sine arme, tog hun dette ind til sig med en tavshed, der fortalte Simon alt. –

Det var døden.

Langsomt men sikkert ville den nærme sig og uden skån-

sel tage hende med sig over i det store mørke ...

I de første par timer efter hjemkomsten gik de begge selsø omkring, bedøvede af slaget. Men da den fremmede kone var gået, og Eulalia bragt i seng, satte de sig ved bordet for at tale roligt om sagen.

Ane genfortalte nøjagtigt, hvad professoren havde forklaret hende angående sygdommens sandsynlige årsag og begyndelse. Om dens videre forløb og navnlig om dens farlighed havde han først intet bestemt villet sige; men da hun trængte ind på ham og begærede fuld og klar besked, havde han tilsidst erklæret, at hun ikke måtte gøre sig noget stort håb om helbredelse: allerede efter få måneders forløb ville hendes tilstand efter al sandsynlighed blive uudholdelig. Han havde tilføjet, at hun da skulle lægge sig ind til operation på amtets sygehus; men på hendes fornyede begæring om at få den fulde sandhed at vide havde han ladet forstå, at resultatet efter hans anskuelse næppe var tvivlsomt.

Da Ane således havde fået lettet sit hjerte, fandt hun mere ro; og i løbet af et par dage genvandt hun næsten helt sin vante fatning.

Blot kom der over hende en stundesløs travlhed. Tidlig og sild gik hun rundt i huset, i kælderens og på loftet, endskønt hun allerede havde lidt besvær med at bevæge sig. Der var så mange ting at udrette, så meget at indhente, om hun skulle nå at efterlade alt, således som hun ønskede det. Hun undte sig tilsidst næppe søvn men sad langt ud på natten og eftersåe Simons og Eulalias klæder, bødede deres linned, op-talte sit eget tøj og samlede det stykke for stykke nede i skuffer og kister, for at alt kunne ligge tilrede og enhver finde sit, når hun ikke mere var hos dem.

Imidlertid gik det i et og alt således, som professoren havde forudsagt.

Uden egentlige smerter følte Ane sin tilstand, som om der et sted inden i hende lå en tung klump bly, der for hver dag

voksende. Hendes mave svulmede op som på en frugtsommelig, og knæene blev ømme og svigtende.

Men aldrig kom der en klage over hendes læber. Da hun først var bleven fortrolig med tanken om at skulle dø, fandt hun sig deri som i en ting, der nu en gang var således bestemt og ikke kunne blive anderledes.

En dag, da hun, lokket af den første forårssol, havde vovet sig alene ud i haven og så de brune knopper og grønnende skud, hvis flor hun aldrig mere skulle glæde sig ved, løb dog hendes store øjne over, og hun satte sig på den bænk, som Simon havde sammentømreret, og faldt i heftig gråd.

Tilsidst svandt hendes kræfter med rivende hast. Hun blev ganske sammenbøjet, sådan som gamle folk, ansigtet gustent og benene så tykke og svage, at hun kun med nød og næppe kunne slæbe sig frem, når hun støttede sig til væggene. Men lige til det sidste ordnede hun med egen hånd alt i køkken og stue uden at ville tillade fremmed hjælp, så længe hun endnu var i huset.

Endelig, en aften i maj efter en slidfuld dag, sank hun tungt ned på stolen ved kakkelovnen, trykkede hånden ind i siden og sagde stille:

„Nu – Simon ... nu tror jeg, at jeg må lægge ner.“

De talte lidt sammen derom; hvorpå Simon rejste sig og gik ud i stalden for at ordne alt til afrejsen den næste morgen.

Om natten lå de tavse og holdt hinanden i hånden. De havde talt ud om alt. De var bleven enige om en kone fra byen, som skulle være hendes stedfortræder i huset, og Ane havde sagt ham, hvor alting var at finde, og hvorledes de i et og alt skulle forholde sig.

Hen på morgenen vendte hun ansigtet om mod ham og kaldte hviskende.

„Simon ... sover du?“

„Nej – Ane!“

„Jeg har glemt at sige dig, at Eulalias røde hoser ... de nye, du veed ... de ligger ovenpå lagnerne i dragkisten ... de må ikke vaskes i sodalud – at du husker det.“

„Det skal jeg nok, Ane!“

Ved middagstid havde Simon vognen forspændt. Den fremmede kone var kommen; hun gav sig straks til moderlig at kæle for Eulalia, som stod i en krog og surmulede med fingren i munden, fortrydelig over ikke at måtte komme med.

Ane sad fuldt rejseklædt på en stol i stuen. Hun var rolig og fattet. Først da hun skulle tage afsked med barnet, brød hun sammen. Simon og den fremmede kone måtte tilsidst føre hende bort og løfte hende op i vognen.

Endnu langt henne på vejen kunne hun høre barnet græde. – –

Tredjedagen efter kom Simon tilbage fra amtets sygehus med et gravkors og en lang, sort kiste, hvori Ane lå.

Søndagen efter blev hun begravet oppe på kirkegården. Flere af byens folk fulgte, og præsten talte varmt over det smukke skriftens ord: Herrens nåde er over al måde.

Et karlekammer

Lige siden jeg selv var tjenestedreng har tyendesagen stået som et problem for mig. Som man ser har den givet mig pennen i hånden så tidlig som 1890.¹ Denne lille artikel ligger spiren til *Vredens Børn*, der kom 14 år efter.

Da jeg for kort tid siden var på en foredragsrejse i Midtjylland, kom jeg en dag ind i en gård, hvor man fortalte mig, at karlen lå syg. Jeg bad om at få talt med den syge, og man førte mig ud i stalden, hvor der stod nogle heste og småkreaturer. Gennem en dør på klem skimtede jeg et blegt, fregnet ansigt; det var den syges. Jeg kantede mig ind ad den trange åbning til ham og stod nu i et rum, som jeg skjønnede måtte være gårdens karlekammer.

Snese af gange havde jeg tidligere stået i slige rum, men aldrig havde jeg så stærkt følt det oprørende i at lade mennesker ligge i slige ådselkuler som nu, da jeg stod overfor dette dødssyge menneske. Hvor var det dog, man havde lagt denne mand! Her hvor dyrene stod og svinede og stank; i en krog af stalden ikke så synderlig hyggeligere end en af de andre båse –, grænset af fra det øvrige ved to lervægge, som hestene havde brudt hul i hist og her, blandt andet manglede en del af muren over dørkarmen, og døren, der var dannet af uhøvlede, møgbegjorte brædder, kunne aldeles ikke lukkes, men tillod uhindret staldens dunstende atmosfære at stryge

ind over den syge. På den indvendige side bar væggene vel på sine steder spor af kalk, men som oftest grinede dog det rå ler frem. Loftet bestod af løstliggende fra hinanden skilte brædder med halm over, som mus og ælde havde smuldret småt, og den syge fortalte, hvad kval det forvoldte ham, når man var oppe på det hjal og ride foder ned, for så dryssede det ned i hans ansigt med halm og støv og spindelvæv, så det ikke var til at udholde. Gulvet var den bare, klamme jord, der stank af al den urenhed og fugt, den i umindelig tid havde inddrukket.

Den smule lys, kammeret modtog, stjal sig møjsommeligt ind ad en halv karm vinduer, i hvilken endda en rude var ituslået, og hullet atter stoppet med et par gamle bukser. Et klædeskab, der stod og dinglede op mod den ene væg, og fra hvis øverste del skidne skjorter hang ned, optog den største del af den plads, træsengen levnede, så det var ikke muligt for to mennesker at komme forbi hinanden derinde.

Sådan var det rum beskaffent, hvor det unge menneske lå i de tynde dyner, under hvilke man kendte de magre lemmer, – på alle sider omgivet af en krans af muggen stinkende sengehalm. Det var her, han havde ligget i seks uger i det modbydelige svineri. Og hvad hed så den sygdom, hvoraf han led? Lungebetændelse! Selvfølgelig. Sådanne soverum må jo gøre deres indvånere lungesyge. Jeg fik en sand modbydelighed for den husbond, der havde kunnet tillade dette menneske, der havde slidt for ham som sund, at ligge sådan som syg. Mit gamle had til disse anstalter var vakt igen, og jeg så for mig alle de dunkle rum, som jeg havde kendt, fra jeg var lille, med deres stank og deres uhygge, hvor den arbejdende del af den mandlige ungdom indlægges i sine hvilestunder for at blive rå og fordærvede, for at få dræbt det fineste og reneste i sig.

Det „karlekammer“, jeg her har skildret i enkeltheder, er ikke noget usædvanligt. Det er hverken værre eller bedre end hundreder af steder trindt om i det kære Salling og Fjends Herred. I det herrens år 1890, da mængden gør sig til af sit demokratiske sindelag og af sin arbejdservenlighed, kan vi rundt om udehos d’hrr. gårdmænd endnu træffe disse karlebåse, slet ikke så synderligt bedre end hestenes ved siden af. Gå blot omkring i Salling og Fjends Herred og kig ind i disse rum – om du kan få lov til det – bestandig vil det samme syn åbenbare sig: Væskende gulve, smudsige vægge og loft, dårligt plejede senge, gamle hinkende møbler, – dagligstuevrag, der er kastet til side og af karlene trukket frem af skramlebunken –, i krogene dynger af pjalter og skident linned, gulvet overstrøet med sengehalm. Ofte har ajlen fra kreaturerne ved siden af banet sig vej under dørtræet ind i kammeret.

Det er slige pestkuler, man byder de folk at sove i om natten, som har arbejdet sig trætte i dagens slid. Det er kun den mest uforsvarlige efterladenhed og ligegyldighed for tjenernes vel, der bringer vore gårdmænd til at opretholde dette system, for som oftest ville karlekammeret kunne sættes i stand uden synderlig bekostning og holdes i sømmelig orden ved en smule villighed fra husmoderens og pigernes side.

Om husbonden selv skulle ligge derude – jeg gad vide, om der ikke snart ville blive foretaget en reparation. I hvert fald forstår jeg ikke, hvor nogen kan forsvare for sin samvittighed at lade folk, der er afhængige af én, leve i rum, der er ødelæggende for legemlig og moralsk sundhed. Og vis mig et karlekammer, som ikke er farligt for den menneskelige sundhed!

Jeg spørger derfor: Er det ikke på tide, vi begynder at hygge lidt op i karlekamret?

Carl Westergaard: Leder i Tyendebladet, 6. oktober 1907

Fra: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/carl-westergaard-leder-i-tyendebladet-6-oktober-1907/>

Kildeintroduktion:

Omkring år 1900 begyndte det kvindelige tyende i byerne at organisere sig i Københavns Tjenestepigeforening og De Samvirkende Tjenestepigeforeninger, stiftet af Marie Christensen (1871-1945), men tyendet på landet var stadigvæk en fragmenteret gruppe. Landarbejderen Carl Westergaard (1885-1954) fik under højskoleophold styrket sin interesse for tyendets dårlige vilkår og manglende politiske rettigheder, og han stiftede i 1907 Tyendeforbundet med økonomisk støtte fra De samvirkende Fagforbund. Foreningen krævede en forbedring af landarbejdernes bolig- og arbejdsvilkår, afskaffelse af Tyendeloven, højere løn og kortere arbejdstid samt valgret og valgbarhed. Carl Westergaard blev foreningens formand, kasserer og redaktør på foreningsbladet. Den første udgave af Tyendebladet udkom den 6. oktober 1907. På forsiden var den nyskrevne Tyendesang af Jeppe Aakjær (1866-1930) trykt. I lederen, som du kan læse nedenfor, skrev Carl Westergaard formålet med foreningen og det nye blad.

"Tyendebladet".

Atter beriges vort Land med et nyt Blad. Det er jo ingenlunde noget nyt Fænomen, da der jo baade mod Vinter og Vaar udkommer nye Blade.

Dog – vort Blad har en Fordel frem for de andre: Det udgives af et nyt, opvaagnende Samfundslag, og skal være Organ for den Bevægelse, vort Folkessamfunds nederste Lag – Tyendet – i det sidste Aar har rejst. For saa vidt er det noget nyt.

Det er første Gang i vort Lands Historie, at Tyendet og Landarbejderne har forsøgt at organisere sig med det bestemte Maal: at tilkæmpe sig bedre Livsvilkaar.

Det er første Gang, at dette store Samfundslag udgiver et Blad, som skal være deres Talsmand i Striden: Kampen for større Ret.

Det er første Gang, der har været udgivet et Blad specielt for Tyende- og Landarbejderklassen! Altsaa: Dette Blad møder fra første Begyndelse med en Del større Eksistensberettigelse end de andre Blade, fordi det har som Opgave: at repræsentere et opvaagnende Folkelag!

- Vi har Opgaver nok at tage op; vi har Maal nok at kæmpe for at naa, og vi har Mod til at tage fat!

- Paa hvilken tid af vort Lands Historie har der vel været et Folkelag, der har været saa daarligt stillet som os? Hvornaar har der været større Kløft mellem de forskellige Klasser, end der er mellem Tyendet og de andre? Vi ved det ikke! Vi tror ikke, det nogensinde har været. Derfor forekommer det os endnu mere naturligt, at der nu bliver begyndt paa at udjævne denne Klasseskel – begyndt netop af dem, der bedst følger det, nemlig Tyendet.

Det er i denne Kamp, at Tyendebladet skal være os en trofast Hjælper og Samlingsmærke.

- Husmændene har nu faaet deres Organisation og deres Blad. Storbønderne ligeledes. Arbejderne i Byerne deres. Og Frugten? Ja, vi ser den tydelig. De har vunden derved, vunden i Kultur og økonomisk Velstand. Hvorfor skal vi – den nederste Klasse – Tyendet, ikke ogsaa have vor Organisation og vort Blad?

Jo, selvfølgelig. Vi kan jo vente os det samme som de andre: Udvikling og Fremgang!

Vi vil derved jævne Kløften mellem os og de andre – og derved faa vor Menneskeret respekteret.

Kunde vi vel vente os noget bedre? Nej, absolut ikke! Det er det, vi nu stræber efter. Det maa være vort Maal! Ogsaa dette: Vi har fuldt ud Vished for, at det kan naas gennem Organisationen og vort Blad, Tyendebladet. Derfor bliver vor Bevægelse ogsaa det lyse og skønne Haabets Evangelium. Al Haabløshed er Mørksyn, al Modløshed og Tungsind maa vige for det store og skønne: Haabet om det nye og lyse, der kommer!

Vi gaar i Kampen med oprejst Hoved og en Kampsang paa Læben!

- Og hvad gaar vort Arbejde da ud paa?

Først og fremmest dette: Fuldstændig Afskaffelse af den gamle, afskyelige Klasselov, Tyendeloven – den Lov, hvori al Fortidens Forbandelse og Trællesystem har sat Frugt[.] Og den samme Vej med denne Løvs Følgesvend, Skudsmaalsbøgerne – disse Bøger, som nu bruges til at brændemærke uskyldige Tjenestefolk, samt skaffe en virkelig Beskyttelseslov for Børnene og de Umyndige, Valgret og Valgbarhed, Ulykkesforsikring, bedre Beboelseslokaler i Stedet for de sundhedsfarlige, raadne Kamre, vi nu har. Kortere Arbejdstid, saaledes at vi kan faa Tid til aandelig Udvikling og personlig Dygtiggørelse. Højere Løn og en mere menneskelig Behandling.

- Jo, jo, der er Opgaver nok – Maal nok, at arbejde for.

Ingen Bevægelse og intet Blad har saa stor Eksistensberettigelse som vort. Ingen Bevægelse og ingen Blade har større og mere vigtige Opgaver end vore.

Og saa selve Bladets Stof?

Vort Blads Indhold kan deles i tre Afsnit: agitatorisk, oplysende og underholdende.

Vi trænger til disse tre Ting. Vi trænger til en kraftig Agitation, og ikke mindst trænger vi til en grundig social Oplysning samt god, sund, lærerig Underholdning.

Det skal være vort Blads Opgave!

- Hvem vil nu støtte os i disse Bestræbelser?

Ja, først og fremmest vil vi bede vore Kammerater – Tyendet og Landarbejderne – om deres fulde Støtte. Men ogsaa Husmændene.

Det er jo deres Børn, der skal følge efter os i Staldkamrene og paa Herregaardsmarkerne, derfor bør ogsaa Husmændene støtte os.

Vi beder ogsaa de organiserede Arbejdere, som allerede har mildnet deres Kaar saa meget gennem Organisationen, om at støtte os. Det vil jo kun være noget, de som gode Klassefæller vil føle som sin Pligt at gøre.

Og sidst beder vi hele det samlede Demokrati om Støtte. Demokratiets første og store Maal er jo at komme de mest lidende til Hjælp. Her er rig Lejlighed til praktisk Handling, og vi haaber den ikke udebliver.

Det er jo de Tusinder af Tjenestefolk og Landarbejdere, der skal fylde op i Demokratiets Rækker og bringe den demokratiske Tanke frem til Sejr.

Carl Westergaard.

Det første nummer af Tyendebladet, 6. oktober 1907. Øverst Jeppe Aakjærs nyskrevne sang, nederst Carl Westergaards leder. Foto: danmarkshistorien.dk.

